

Державна інформаційна політика України в умовах повномасштабного воєнного вторгнення Російської Федерації: суспільно-мобілізаційний потенціал і ефективність

Юрій Ніколаєць,
доктор історичних наук,
професор,
Інститут політичних
і етнопонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса
НАН України

Yurii Nikolaiets,
Doctor of Historical Sciences,
Professor,
Kuras Institute of Political and
Ethnic Studies of the NAS of
Ukraine

ORCID: 0000-0003-1986-9956
e-mail: nikolaets-yu@ukr.net

Анотація. Стаття присвячена визначенню суспільно-мобілізаційного потенціалу державної інформаційної політики України в умовах повномасштабного воєнного вторгнення Російської Федерації. Виявлено залежність державної інформаційної політики України від перебігу подій на фронті, успішності реалізації мобілізаційних заходів та характеру організації протидії ворожим інформаційно-психологічним операціям. Визначено, що у реалізації державної інформаційної політики у роки повномасштабного воєнного вторгнення РФ в Україну ставали дедалі помітнішими ознаки внутрішньополітичної боротьби та популізму із прагненням влади видати бажане за дійсне. Обґрунтовано, що зниження довіри до повідомлень, які транслював цілодобовий марафон „Єдині новини #UАразом”, обумовлене формуванням ставлення до нього як

до провладного джерела інформації, а також сумнівами у правдивості частини його контенту. Доведено, що централізовані моделі комунікації в умовах прискореного розвитку інформаційного суспільства поступилися соціальним мережам, орієнтованим на індивідуалізацію контенту, що сприяло зростанню впливу інфлюенсерів. Зниження довіри до офіційних інформаційних джерел актуалізувало поширення альтернативних джерел контенту у соціальних мережах, відеохостингах та стрімінгових каналах. Визначено, що розрахунок влади на поширення важливої інформації через окремі Telegram-канали поступово втрачав ефективність. Причиною цього можна назвати відсутність комплексного аналізу ситуації та досить відверте позиціонування частини Telegram-каналів як провладних. Доведено, що державна інформаційна політика України стала вагомим засобом висвітлення воєнних злочинів РФ та злочинів проти людяності. Визначено, що ворогу вдалося реалізувати в Україні низку успішних інформаційно-психологічних операцій, спрямованих на підрич довіри до вищих органів влади й управління України та формування завищених очікувань, реалізація яких виявилася неможливою на практиці. Визначено, що державна інформаційна політика має сприяти формуванню економічного підґрунтя для розвитку медіа. Для зростання поля досяжності медіапроекти повинні бути відображені візуально, у аудіоформаті та мають бути поширені у цифровому вигляді. Такі проекти повинні враховувати посилення впливу штучного інтелекту.

Ключові слова: державна інформаційна політика, російсько-українська війна, медіа ресурси, інформаційна безпека, цілодобовий телемарафон.

State Information Policy of Ukraine in the Conditions of a Full-Scale Military Invasion of Russian Federation: Social Mobilization Potential and Efficiency

Abstract. The article is devoted to determining the social mobilization potential of the state information policy of Ukraine in the conditions of a full-scale military invasion of the Russian Federation. The dependence of the state information policy of Ukraine on the course of events at the front, the successful implementation of mobilization measures and the nature of the organization of countermeasures against enemy informational and psychological operations has been revealed. It is found that during years of full-scale Russian aggression against Ukraine, signs of internal political struggle and populism within the implementation of the state information policy became increasingly evident, as the authorities aimed to portray desired narratives as factual. It is justified that the decrease in trust in the messages broadcast by the 24-hour marathon „Unified News #UAtogether” is attributed to its perception as a pro-government information source and doubts about the veracity of some of its content. It is proven that centralized communication models in the conditions of accelerated development of the information society gave way to social networks, which contributed to the growth of the influence of influencers. Distrust towards official information sources led to the proliferation of alternative content sources on social media, video hosting platforms, and streaming channels. It was determined that the government's plan to spread important information through individual Telegram channels was gradually losing its effectiveness. The reason for this can be called the absence of comprehensive situation analysis and overt positioning of some Telegram channels as pro-government. Furthermore, Ukraine's state information policy emerged as a significant tool in highlighting Russian war crimes and crimes against humanity. The author defined that successful enemy operations aimed at undermining trust in Ukraine's government institutions and fostering unrealistic expectations were noted, which proved unattainable in practice. It was determined that the state information policy should contribute to creating an economic basis for media development. To enhance media project outreach, they should be visually and audibly represented and disseminated digitally, taking into account the increasing influence of artificial intelligence.

Key words: state information policy, Russian-Ukrainian war, media resources, information security, round-the-clock telethon.

Постановка проблеми. Державна інформаційна політика вміщує в себе сукупність основних напрямів і способів діяльності держави з отримання, використання, поширення та зберігання інформації. Відповідно до положень Закону України „Про інформацію” державну інформаційну політику визначають і втілюють у життя органи державної влади, а також органи спеціальної компетенції. Суб'єктами інформаційних відносин виступають Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Національна рада з питань телебачення і радіомовлення та Державний комітет телебачення і радіомовлення України. Одним із важливих напрямів реалізації державної інформаційної політики є забезпечення рівних можливостей створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту інформації. Проте за певних умов право на інформацію може бути обмежене в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності тощо.

Війна справляє суттєвий вплив на забезпечення громадян суспільно вагомою інформацією та надання вільного доступу до національних інформаційних ресурсів. В умовах війни обмеження права на інформацію та уніфікація поширення інформації в інтересах держави мають слугувати потужним засобом організації відсічі агресору, формувати комфортне для патріотів держави інформаційне середовище, зорієнтоване на успішну протидію втіленню у життя ворожих інформаційних спецоперацій. Державна інформаційна політика покликана відвернути поширення паніки населення, згуртувати його для боротьби з ворогом на фронті та у тилу. У таких умовах реалізація ефективної державної інформаційної політики вимагає збереження високого рівня довіри громадян до державних інституцій. Така довіра є важливою запорукою формування переконання, що держава рухається у правильному напрямі, який в умовах війни ототожнюється зі шляхом до Перемоги.

В умовах тривалої російсько-української війни Україна зітнулася із необхідністю гарантувати інформаційну безпеку держави, а повномасштабне воєнне вторгнення РФ у 2022 р. актуалізувало необхідність донести до цивілізованого світу правдиву інформацію про причини і характер збройного протистояння на українських теренах, сутність агресивних планів Росії та наявні і перспективні наслідки розв'язання нею найбільш масштабної війни з часів Другої світової. Суттєва перевага армії РФ над Збройними силами України у кількості особового складу, озброєння та військового спорядження зробила нашу державу залежною від допомоги іноземних партнерів. Така залежність корегує спрямування державної інформаційної політики задля забезпечення кількісного та якісного зростання іноземної допомоги.

Тривалість та характер ворожого вторгнення поставили на порядок денний мілітаризацію української економіки, зростання масштабів мобілізації, збереження у громадян мотивації продовження опору агресору. У таких умовах постала потреба комплексного аналізу державної інформаційної політики України в умовах повномасштабного російського воєнного вторгнення з тим, щоб визначити її ефективність та сформулювати пропозиції, спрямовані на її осучаснення. Перевірки вимагає припущення, що в сучасних умовах розбудови інформаційного суспільства обмеження джерел інформації „зверху” не забезпечує формування потрібного владі інформаційного поля, а має наслідком його створення за рахунок неофіційних джерел, як один із наслідків розширення горизонтальних зав'язків у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усвідомлення важливості протистояння в інформаційному просторі в умовах російсько-української війни привернуло увагу дослідників до аналізу окремих аспектів інформаційної політики держави. Принципи інформаційної політики в умовах війни висвітлили О. Пунда, О. Добрянська, Н. Новицька [Пунда та ін., 2022, с. 60–65]. І. Залевська та Г. Удренас зробили спробу довести, що ефективна діяльність держави в інформаційному просторі може суттєво поліпшити її

зусилля з вирішення кризових ситуацій [Залєвська та Удренас, 2022]. Про важливість вироблення спеціальної інформаційної політики для населення тимчасово окупованих ворогом територій вела мову Н. Голованова [2022]. На відповідальність за поширення забороненої інформації під час дії правового режиму воєнного стану звернув увагу В. Терещенко [2023]. Д. Смотрич та Л. Браїлко наголосили на тому, що інформаційна безпека тісно пов'язана із рівнем інформаційної культури громадян, і підкреслили небезпеку маніпулювання громадською думкою в умовах війни [Смотрич та Браїлко, 2023]. У багатьох наукових розвідках дослідники ставили питання про необхідність підвищення відповідальності за розголос певної інформації та зробили низку спроб оцінити наслідки такого розголосу для гарантування інформаційної безпеки держави. Водночас варто було б дещо змінити кут зору на ці проблеми, оцінивши їх з погляду загальної ефективності державної інформаційної політики в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Певної корекції потребують й уявлення про динаміку поля досяжності медіа за умови затягування бойових дій і відсутності чітких уявлень про терміни завершення протистояння.

Мета дослідження. Охарактеризувати суспільно-мобілізаційний потенціал державної інформаційної політики України в умовах повномасштабного воєнного вторгнення Російської Федерації та визначити її ефективність з огляду на характер протистояння та перспективи продовження бойових дій.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці лютого 2022 р. почався новий етап російсько-української війни: повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну. Розгортання бойових дій на широкому фронті було обумовлене неможливістю втягнути Україну у орбіту „руського міра” у 2014–2021 рр. Проте й наслідків тривалого безперешкодного поширення російських нарративів в українському медійному просторі ліквідувати не вдалося [Ніколаєць, 2021, с. 294–295]. В Україні виявили порівняно велику кількість колаборантів, які вітали російське вторгнення і всіляко намагалися перешкодити організації відсічі ворогові. Засобами державної інформаційної політики важливо було показати згубні наслідки дій колаборантів, спростувати віру у непереможність російської армії та вселити у громадян віру у Перемогу. В умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну надзвичайно важливим ставало налагодження комунікації між владними структурами та громадянами. Така комунікація мала б стати запорукою збереження довіри до влади, сприйняття із розумінням окремих її непопулярних кроків, зумовлених розгортанням бойових дій. Поряд з тим виявилось потрібним й обмеження поширення певної інформації, оприлюднення якої допомагало б ворогу у реалізації його агресивних планів.

Уже на початку повномасштабного воєнного вторгнення стало зрозумілим, що діджиталізація медіа із запровадженням передачі інформації системами оптичних кабелів робить безрезультативними ракетні удари ворога по українських телевежах, які раніше забезпечували роботу аналогового телебачення. Перехід на цифрове мовлення дещо полегшив

для держави контроль над медіа, оскільки з'явилася технічна можливість вимикати телеканали. Глушіння сигналу, як це було у час аналогового телебачення, вже стало неактуальним. Діджиталізація зробила можливим надзвичайно швидко передавати інформацію з поля бою, повідомляти про напрями ворожих ударів чи пересування військ агресора. Проте зростання швидкості передачі інформації зовсім не вберігало її споживачів від отримання фейкових повідомлень чи спаму.

На початку повномасштабного вторгнення ворога в Україні було налагоджено систему інформування громадян про оголошення повітряних тривог із формуванням їх карти, доступної через окремі Telegram-канали. Власні Telegram-канали започаткувала велика кількість органів державного управління на місцях, заклади освіти, охорони здоров'я, місцеві відділи поліції. На сторінках Telegram-каналів можна було відшукати інформацію про пункти незламності, видачу гуманітарної допомоги, про відправку евакуаційних потягів, наявність пального по маршрутах пересування біженців тощо. Простий і зрозумілий алгоритм передачі повідомлень через Telegram-канали привертав увагу все більшої кількості споживачів, які в умовах війни прагнули отримати повідомлення якнайскоріше.

Певний час українські військовослужбовці за допомогою відеохостингів, соціальних мереж та Telegram-каналів безперешкодно оприлюднювали відео запеклих боїв, знищення ворожих літальних апаратів, танків, броньованих машин, які були зафільмовані нагрудними камерами. Такі відео вселяли віру у можливість перемогти численнішого ворога. Символом спротиву стали слова одного із захисників українського острова Зміїний із відмовою здатися на вимогу з російського корабля. А символом успіху у війні стало потоплення того-таки корабля — флагмана Чорноморського флоту РФ крейсера „Москва” — комбінованим ударом українських ракет.

З початку повномасштабного воєнного вторгнення Президент України В. Зеленський став регулярно звертатися до громадян із повідомленнями про стан справ у державі. Записані на фоні відомих місцевостей Києва, такі повідомлення мали переконати усіх у тому, що президент не залишив країну і не припиняє працювати у скрутний для держави час. Проте у своєму прагненні заспокоїти громадян, запобігти поширенню панічних настроїв президент неодноразово стверджував про можливість порівняно швидко завершити війну. Саме з подачі В. Зеленського попервах набуло поширення переконання, що бойові дії будуть завершені у травні 2022 р.

В українському інформаційному просторі набули поширення висловлювання про можливість розпаду Російської Федерації та перспективність переможного завершення війни восени або наприкінці 2022 р. унаслідок серії успішних контрнаступів, які змусять російську армію відступити. Водночас для багатьох громадян виявилось незрозумілим, чому ворогові вдалося досить швидко просунути на низці стратегічних напрямків, зокрема у на Півдні нашої держави. Багато критики лунало й на адресу тих високопосадовців, які до останнього переконували громадян, що повномасштабного вторгнення РФ в Україну не буде і підстав для хвилювання немає.

Українське суспільство демонструвало готовність протистояти ворогу, але одночасно вимагало відповідей на низку болісних питань, пов'язаних із визначенням ступеня готовності країни до відбиття ворожого нападу, перспективами завершення бойових дій, окресленням масштабів допомоги іноземних партнерів і термінів її надання, можливостями розробки та виробництва новітньої бойової техніки та військового спорядження.

У таких умовах керівництво держави віддало перевагу посиленню централізації поширення інформаційних повідомлень, що мало відвернути панічні настрої та згуртувати громадян для відсічі агресору.

Централізація поширення інформаційних повідомлень через цілодобовий марафон „Єдині новини #UAразом”. Національна рада з питань телебачення і радіомовлення дозволила мовникам на час дії воєнного стану відступити від своїх програмних концепцій. А 25 лютого 2022 року Міністерство культури та інформаційної політики оголосило про початок безперервного мовлення всеукраїнського телемарафону. До участі у створенні його контенту були запрошені телеканали „1+1”, СТБ/ICTV, „Інтер” і „Рада”. А наступного дня до участі у телемарафоні долучилися телеканали „Україна”, „Україна 24” і „Суспільне”. З часом телемарафон почали транслювати майже усі українські телеканали, які робили це на добровільній і безоплатній основі. З 18 березня російською мовою почав роботу телемарафон „FreeДом”, до організації якого були залучені медіагрупи StarLightMedia, „Інтер”, „1+1” і „Україна”. Російськомовний телемарафон „FreeДом” через деякий час уже працював під координацією Міністерства культури та інформаційної політики.

19 березня 2022 р. Президент України видав Указ „Про рішення Ради національної безпеки і оборони України „Про нейтралізацію загроз інформаційній безпеці держави”” [Про рішення Ради національної безпеки ..., 2022a]. Цей документ зобов'язував Адміністрацію Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Концерн радіомовлення, радіозв'язку та телебачення спільно з ТОВ „Зеонбуд” забезпечити стале функціонування об'єктів цифрового ефірного мовлення та безперебійну трансляцію телевізійних каналів. Потрібно було також забезпечити цілодобовий моніторинг ефірної мережі, залучити до роботи альтернативних операторів супутникового зв'язку.

19 березня 2022 р. Президент України ввів у дію рішення РНБО „Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану” [Про рішення Ради національної безпеки ..., 2022b]. Таке рішення визначало, що в умовах дії правового режиму воєнного стану пріоритетом національної безпеки є реалізація єдиної інформаційної політики. Реалізація такої політики мала бути забезпечена через об'єднання усіх загальнонаціональних телеканалів у організації цілодобового телемарафону „Єдині новини #UAразом”.

Проте не усі рейтингові телеканали долучилися до формування контенту цілодобового телемарафону. „5-й канал”, „Прямий” і „Еспресо” у перші дні

після повномасштабного воєнного вторгнення РФ продовжили мовлення за власною сіткою телепрограм. З часом ці телеканали стали робити вставки з загальнонаціонального телемарафону за власною ініціативою, але їм відмовили у праві на участь у створенні його контенту. Їхнє керівництво неодноразово зверталось до Нацради, РНБО із проханням долучитися до виробництва контенту марафону, однак за незрозумілих до кінця причин розв'язати проблему не вдалося. І вже у ніч на 4 квітня 2022 р. мовлення „5-го каналу”, „Прямого” та „Еспресо” у цифровому ефірі було припинене. Проте ці канали продовжили трансляцію через мережу „Інтернет”, супутникове мовлення, на частині OTT-платформ та у кабельних мережах, але офіційного пояснення причин припинення роботи каналів у цифровому ефірі до останнього часу так і не було. Звичайно, що припинення мовлення у цифровому ефірі спричинило втрату частини глядачів, але у сучасних умовах діджиталізації поширення інформаційних повідомлень воно не могло призвести до повного припинення роботи вимкнених телеканалів.

Певний час у інформаційному просторі України панували дві версії щодо причин вимкнення „5-го каналу”, „Прямого” і „Еспресо” з цифрового мовлення. Однією з них була політична, а інша — фінансова. Політична причина могла бути сформована унаслідок протистояння на президентських перегонах між нинішнім Президентом України В. Зеленським і експрезидентом — П. Порошенком. Фінансова причина могла бути пов'язана із зацікавленістю телеканалів у державній підтримці через виділення значних коштів для підготовки телеефірів. На користь другої свідчили розміри компенсації за створення контенту для телемарафону у розмірі близько 1 млн дол. США на місяць кожній з медіагруп з видатків державного бюджету. Через деякий час з'явилася версія про можливу зацікавленість влади у перетворенні медійної підтримки на електоральну. А наприкінці 2022 р. вже вели мову про небажання влади робити можливою занадто різку її критику у телеефірі.

Звичайно, ставлення до вимкнення „5-го каналу”, „Прямого” і „Еспресо” може бути різним, але беззаперечним залишається той факт, що у формуванні контенту для телемарафону брали участь не усі рейтингові телеканали, і роздуми про те, чому це могло статися, не додавали згуртованості українському суспільству.

Водночас цілодобове мовлення виступало засобом протидії ворожим пропагандистам, які стверджували про можливість за кілька днів зламати опір України. Інформація про героїчні зусилля воїнів Збройних сил України, територіальної оборони, роботу поліції, пожежників, працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій сприяла формуванню переконання щодо можливості відбити напад ворога, протистояння з яким сприймалося як екзистенційне. Для більшості громадян ставало зрозумілим, що припинення опору вторгненню означатиме припинення існування України як незалежної держави. У зв'язку з цим проводилися паралелі із подіями 1917–1921 рр., коли державність не вдалося зберегти, а через певний

час Україна вже відчула на собі і воєнний комунізм, і колективізацію, а головне — Голодомор-геноцид.

Телемарафон намагалися зробити майданчиком, де кожен громадянин у будь-який час доби мав би можливість отримати інформацію про найважливіші події у державі та у світі. Проте проблемою організації телемарафону відразу стало заповнення частини ефірного часу повторами окремих передач чи виступів. І повторно нерідко демонстрували не тільки матеріали попередньої доби, а й більш пізні. Це не сприяло формуванню ставлення до телемарафону як до джерела, яке подає найсвіжішу інформацію. Але чи не найголовнішою проблемою організації роботи телемарафону стала відсутність єдиного, відомого для глядачів часу виходу новин. Щопівгодинні випуски новин не могли бути якісно забезпечені через нестачу відповідного матеріалу, а нічним інформаційним блокам нерідко не вистачало оперативності подачі інформації. Поступово ставало дедалі помітніше, що у ефірах загальнонаціонального марафону пріоритет відданий присутності депутатів партії „Слуга народу”, представників Офісу президента та очільників військових адміністрацій. При тому часте залучення до ефірів одних і тих самих експертів не могло належним чином зацікавити глядацьку аудиторію. Тим більше, що значна частина їх прогнозів щодо майбутнього розвитку подій на фронті та у міжнародній політиці не справджувалася. Це призводило до втрати частиною „експертів” іміджу компетентних співрозмовників і формування ставлення до них як до тих, хто поширює лише певну вигідну владі інформацію. Порівняно більше за інших запрошували на ефіри експертів канали „Рада” та „Ми — Україна”. А ефіри із запрошеними експертами іноді тривали 2–2,5 год. за повного ігнорування у цей час блоку новин [Куляс, 2022].

У етері телемарафону дедалі помітнішим ставало зростання кількості виступів речників тих чи інших владних структур, ЗСУ та правоохоронних органів. Судження і оцінки частини таких речників певний час слугували своєрідним тестуванням настроїв громадян. Якщо слова того чи іншого речника викликали неприязнь чи спротив, то такі слова намагалися подати як його особисту думку. В іншому разі позицію речника представляли тотожно позиції офіційних осіб. Однак широко використовуючи послуги речників, владні структури певною мірою дистанціювалися від громадян, ставало помітним небажання високопосадовців безпосередньо бути пов’язаними із обіцянками чи висловлюваннями, які оприлюднювали деякі з речників. Ставка на поширення інформації через речників ставала одним із засобів „відвернення негативу” від вищого керівництва держави. Повідомлення речниками новин не лише сприяло поширенню „вторинної” інформації, а й забезпечувало зміщення уваги громадян від народних депутатів та посадових осіб на речників. І проста зміна речників дозволяла певний час уникати пов’язування інформації із зацікавленістю певних політичних сил.

Стало помітним і те, що паралельно із використанням послуг речників владні структури вдалися до поширення інформації через наближені до

них Telegram-канали. Ці канали відрізнялися можливістю отримувати інсайдерську інформацію, прискорено реагували на певні події, трактуючи їх у вигідному для влади ключі. І досить часто траплялося так, що оприлюднення інформації у першу чергу відбувалося через Telegram-канали, а не у етері телемарафону.

На початку повномасштабного воєнного вторгнення досить швидко набули популярності, наприклад, такі Telegram-канали, як „Інсайдер-UA” (за короткий час аудиторія становила близько 1 млн підписників), „Лачен пише” (на початок березня 2024 р. 1,4 млн підписників), „Доброго вечора, ми з України” (близько 500 тис. підписників), „Інсайдер ЗСУ” тощо.

А вже у середині грудня 2023 р. вперше на пресконференцію Президента України В. Зеленського акредитували представників Telegram-каналів. Речник президента С. Нікіфоров у коментарі для Радіо Свобода пояснив, що таке рішення було ухвалене з огляду на те, що за результатами соціопитувань українці назвали Telegram-канали головним джерелом отримання інформації. Він також наголосив, що на пресконференцію акредитували медіа, керуючись рейтингами, охопленням, упізнаваністю та цитованістю [Високолян, 2023]. Висловлювання С. Нікіфорова про пріоритетність Telegram-каналів як джерела інформації свідчила, поміж іншого, про наявність певних проблем, пов'язаних зі спробами централізувати поширення інформаційних повідомлень в умовах повномасштабної війни через етер телемарафону.

Недоліки у роботі телемарафону поступово сприяли зменшенню уваги громадян до його повідомлень. Телемарафон дедалі більше ототожнювали із цензурованим джерелом інформації [Чорна, 2023]. А вже на тлі цього окремі блогери навіть позиціонували свої інформаційні повідомлення як такі, що вільні від цензури телемарафону.

За словами тодішнього міністра культури та інформаційної політики О. Ткаченка, уже наприкінці березня 2022 р. рейтинг телемарафону „Єдині новини #UАразом” тримався лише на рівні 13–15%. О. Ткаченко пояснював це загальним скороченням перегляду телепередач у країні [Ткаченко, 2022]. Однак можна припустити, що причиною порівняно низького рейтингу телемарафону було не стільки загальне зменшення інтересу до телебачення, скільки відсутність упевненості щодо якості його контенту, непривабливий формат подачі інформації із постійними повторами, оприлюдненням неперевіраних даних та висловлюваннями „експертів у всіх питаннях”. Останнє особливо породжувало потребу у пошуку альтернативних джерел інформації, оскільки чи не найбільше суспільство цікавили терміни продовження бойових дій і умови завершення війни. При тому обговорення таких умов ставало щораз більш актуальним у ситуації, коли все відчутніше стало помітним скорочення закордонної допомоги Україні на тлі неодноразових корупційних скандалів. Однак від формату телемарафону не відмовилися й на початку 2024 р. попри наростаючу критику його організації та порівняно низьку ефективність.

Критика телемарафону базувалася не лише на тому, що не усі рейтингові телеканали брали участь у формуванні мовлення, а й на скороченні довіри до обраного формату комунікації влади з громадянами. Відповідно до результатів опитування, організованого у листопаді 2023 р. соціологічною групою „Рейтинг”, формування атмосфери довіри, як важливої складової соціального капіталу, залежить від якості та змісту інформації, яка надзвичайно швидко поширюється різними каналами. Свобода слова сприймається як одна із важливих засад демократичного суспільства та одна із головних засад розвитку. При тому українські громадяни досить критично ставляться до інформації, яка їм надається, і віддають перевагу незалежним електронним медіа та соцмережам, які надають швидкий доступ до будь-якої відкритої інформації, забезпечуючи одночасно і можливість її верифікації [*Невидимий клей ...*, 2023].

Проте певні обмеження висловлювання власної думки існують не лише під час дії режиму воєнного стану, а й у мирний час, передбачаючи, зокрема, агітацію, спрямовану на підрив суверенітету і територіальної цілісності держави. А під час війни набувають сили значно більші обмеження прав на здобуття та поширення інформації.

Нормативно-правове регулювання правил поширення інформації. Закон України „Про правовий режим воєнного стану” [Про правовий режим ..., 2015] дозволив у 2022 р. військовому командуванню та військовим адміністраціям регулювати роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг поліграфічних підприємств, установ, організацій та засобів масової інформації. Крім того, військове командування та військові адміністрації дістали право використовувати місцеві радіостанції, телевізійні центри та друкарні для військових потреб і проведення роз’яснювальної роботи серед військових та місцевого населення. Робота приймально-передавальних радіостанцій та передача інформації через комп’ютерні мережі могли бути також обмежені. Військове командування та військові адміністрації могли використати право на вилучення електронного комунікаційного обладнання, телевізійної, відео- та аудіоапаратури, комп’ютерів та інших засобів зв’язку.

З березня 2022 р. з’явився наказ головнокомандувача ЗСУ В. Залужного „Про організацію взаємодії між Збройними силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану” [Про організацію взаємодії ..., 2022]. Цей наказ визначив основні напрями взаємодії з медіа та окреслив перелік забороненої для поширення інформації. У роз’ясненні Генерального штабу містилася заборона на розголошення інформації про постачання зброї для ЗСУ, місця розташування військових об’єктів та влучання ворожих ракет. Заборонявся також фактчекінг заяв і публікацій силових відомств та спецслужб. У роз’ясненні були також визначені умови акредитації представників засобів масової інформації під час дії правового режиму воєнного стану та правила їх роботи у районах ведення бойових дій. В Україні

був заборонений допуск представників засобів масової інформації (у тому числі й акредитованих) на військові та інші об'єкти, поширення інформації про які загрожувало виконанню завдань за призначенням. При тому у смузі бойових дій працювати могли тільки працівники засобів масової інформації та прес-служб центральних органів виконавчої влади, які отримали прес-карту Збройних сил України.

У додатку до наказу Головнокомандувача ЗСУ [Перелік інформації, 2022] містилося зобов'язання визначати навіть маршрут пересування акредитованих представників засобів масової інформації територією певних військових об'єктів, а також місця для фотографування озброєння та військової техніки. Представників засобів масової інформації у районах бойових дій мали супроводжувати прес-офіцери, які могли здійснювати перегляд фото- та відеоматеріалів для перевірки. А ті, хто виконували бойові (спеціальні) завдання, могли давати інтерв'ю представникам ЗМІ тільки з дозволу відповідних керівників виключно після належного інструктажу щодо недопущення поширення інформації з обмеженим доступом. До переліку забороненої для поширення інформації були віднесені координати місць розташування військових частин (підрозділів) ЗСУ, їх назви, відомості про чисельність особового складу та озброєння, будь-які відомості (описи, зображення та умовні позначки), які б могли дати змогу противнику ідентифікувати воєнні частини, об'єкти, їх системи охорони та засоби захисту особового складу. Було також заборонено поширювати відомості про порядок залучення сил та засобів до виконання бойових (спеціальних) завдань, зокрема й про час та місце розгортання підрозділів ЗСУ, тактичні прийоми ведення бою. Під заборону для поширення потрапила інформація про дії засобів радіоелектронної боротьби, про відкладені або скасовані операції, плани проведення певних дій, а також про інформаційно-психологічні операції. В Україні було заборонено поширювати будь-яку інформацію, яка може призвести до обізнаності противника про результати ракетних ударів по об'єктах критичної інфраструктури держави, а також будь-які матеріали зі знищеними або пошкодженими зразками озброєння та військової техніки іноземного виробництва, яка була передана ЗСУ країнами-партнерами.

Відзначимо, що заборона оприлюднювати інформацію про наслідки ракетних ударів ворога була актуальною не лише для громадян, які поширювали її у соцмережах, обмінюючись враженнями про збиті ворожі дрони чи крилаті ракети або наслідки їх влучання по об'єктах цивільної інфраструктури. Багатьма тележурналістами така інформація була представлена як сенсаційна, і її використовували, зокрема, й для формування контенту всеукраїнського телемарафону. Не виключено, що це спричинило появу у квітні 2022 р. спільної заяви Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства оборони та представників ЗМІ про можливість збирання інформації журналістами на місцях відразу після обстрілів за умови оприлюднення матеріалів про події навколо військових об'єктів через 12 годин, а навколо цивільних — через 3 години. Водночас вій-

ськовим адміністраціям рекомендували поширювати більше інформації про руйнування, завдані ударами ворога, не пізніше як протягом доби після події.

Важливо, що право на оприлюднення інформації про результати ворожих обстрілів журналісти отримали не внаслідок ухвалення нормативно-правового акта, а після оприлюднення спільної заяви Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства оборони. Фактично це робило журналістів єдиними особами, хто міг безперешкодно здобувати інформацію про руйнування, які стали наслідком влучання ворожих ракет чи дронів, та поширювати її.

З березня 2022 р. був ухвалений Закон України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність” [Про внесення змін до деяких законодавчих актів України ..., 2022]. Покарання було передбачене для тих громадян України, які здійснювали пропаганду у закладах освіти задля сприяння вчиненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України. За організацію та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань, було передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та з конфіскацією майна або без такої. Покаранню підлягало й публічне заперечення громадянином вчинення збройної агресії проти України. При тому публічним вважалося поширення закликів або висловлення заперечення у мережі „Інтернет” або за допомогою засобів масової інформації.

1 квітня 2022 р. був ухвалений Закон України „Про внесення змін до статті 114-2 Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за несанкціоноване розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії Російської Федерації” [Про внесення змін до статті 114-2 Кримінального кодексу України ..., 2022]. Цим законом була запроваджена кримінальна відповідальність за несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, переміщення або розміщення Збройних сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань. При тому була посилена відповідальність за скоєння таких дій з корисливих мотивів або з метою надання інформації державі, яка вчиняє збройну агресію проти України, а також у випадку, якщо поширення інформації призвело до тяжких наслідків.

Важливим аспектом державної інформаційної політики в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну стало регулювання доступу до публічних електронних реєстрів та місцевих інформаційно-комунікаційних систем. Унаслідок того, що частина території України була тимчасово

окупована ворогом, виникла загроза, що агресор може скористатися даними з певних реєстрів у своїх цілях. Загрозу становила можливість отримання даних, наприклад, з реєстру нерухомого майна України. Це загрожувало несанкціонованим використанням даних реєстру для зміни власників майна або отримання конфіденційної інформації про них. Тому на основі постанови Кабінету Міністрів України від 12 березня 2022 р. № 263 „Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану” [Деякі питання забезпечення ..., 2022] органам місцевого самоврядування було рекомендовано припиняти або обмежувати роботу інформаційних, інформаційно-комунікаційних систем, а також публічних електронних реєстрів. На виконання цієї постанови деякі громади повністю закрили доступ до інформації на вебсайтах, а інші залишили частину інформації у відкритому доступі. Мало місце закриття доступу журналістів до частини інформації про діяльність місцевих громад, до пленарних засідань. Сесії місцевих рад неодноразово проводили у закритому режимі. Поширення набули також відмови у наданні певної інформації у відповідь на інформаційні запити. Відновлення доступу до закритої інформації реєстрів відбулося вже з літа 2022 р., коли ситуацію у країні вдалося стабілізувати.

При тому у низці громад органи влади виділяли як окрему категорію для поінформування внутрішньо переміщених осіб, створюючи для них окремі канали зв'язку (групи у месенджерах, сторінки у соцмережах). Водночас за збільшення ролі соціальних мереж та месенджерів як каналів здобуття інформації жителями громади окремі місцеві органи влади не завжди могли оперативнo реагувати на виклики сьогодення і оновлювати інформацію на своїх офіційних сторінках у Facebook, каналах та групах у Viber та Telegram.

Певний час в умовах повномасштабної війни держава уникала змінювати нормативно-правові документи, які регулювали діяльність блогерів, популярність яких стрімко зросла в умовах регулярних відключень електропостачання восени 2022 р. — зимою 2023 р. Відключення постачання електроенергії суттєво вплинуло на споживання медіа в Україні через скорочення перегляду телепрограм та збільшення уваги до контенту, який міг бути відтворений на мобільних пристроях (смартфонах, ноутбуках, планшетах), які могли працювати автономно і споживали набагато менше електроенергії, аніж телевізори.

Блогери у соцмережах, відеохостингах та месенджерах поширювали власні оцінки подій російсько-української війни. Такі оцінки привертати увагу не лише внаслідок сприйняття їх як „незалежних”, а й тому, що різноманіття оцінок актуалізувало пошук інформації для формування комфортного інформаційного поля. Саме комфортність інфополя та особиста участь у його формуванні набули пріоритету в умовах, коли інтенсивність інформаційних потоків різко збільшилася і від вчасного отримання певної інформації залежало життя та здоров'я громадян.

Повномасштабна війна актуалізувала горизонтальні зв'язки між громадянами. Причиною цього стала нагальна потреба прискореного обміну актуальною інформацією, яку не могло надати ні центральне телебачення, ні місцеві медіа. Наприклад, у перші дні повномасштабного воєнного вторгнення РФ, коли різко збільшилася кількість біженців від війни, надважливою інформацією були повідомлення про наявність пального для автомобілів на певних маршрутах та можливість знайти прихисток на ніч чи терміново відремонтувати авто. Користувалася популярністю й інформація про відсутність заторів на автошляхах та допомогу волонтерів. При цьому перевага, як правило, надавалася повідомленням, які були отримані від рідних чи близьких людей. У соцмережах досить швидко були утворені тематичні групи, де обговорювалися проблеми тих, хто вимушений подорожувати разом, а також тих, хто знайшов спільний прихисток. В умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну набули популярності й групи жителів певних населених пунктів, вулиць і навіть будинків. Під ворожими обстрілами вони нерідко допомагали один одному у розв'язанні соціально-побутових проблем, забезпечували постачання їжі, води та медикаментів тим, хто за станом здоров'я не міг це робити. І така допомога набирала додаткової ваги особливо у тих містах, де комендантська година діяла по кілька діб і навіть тижнів. Соцмережі стали також і одним із засобів зняття стресу, оскільки забезпечували можливість спілкування у будь-який час доби.

У травні 2022 р. Київський міжнародний інститут соціології відзначав, що 76,6% українців використовували соціальні мережі як джерело інформації, телебачення — 66,7%, мережу „Інтернет” (не враховуючи соціальні мережі) — 61,2%, радіо — 28,4%, а друковані ЗМІ — лише 15,7% опитаних. При цьому повідомленням з телебачення довіряли 60,5% респондентів, а соціальним мережам — майже 54% [Медіаспоживання українців ..., 2022]. Ці дані свідчать про розуміння того, що соцмережі виступили хоч не найбільш надійним джерелом інформації, однак вони дозволяли отримувати її порівняно швидко.

Проте з розвитком соціальних мереж та месенджерів з'явилися й додаткові можливості для поширення російських наративів та фейків. Для частини блогерів пріоритетом у їхній діяльності залишалася фінансова складова, яка мотивувала поширювати неперевірені повідомлення, які претендували на сенсацію, необ'єктивні коментарі чи упереджені висновки. Критерієм для оприлюднення певної інформації ставала перспектива привабити якомога більшу кількість користувачів. При цьому навіть в умовах повномасштабної війни частина блогерів виступала „за поглиблення дружніх відносин з Росією”, не розуміючи, як „політики могли розсварити два братні народи”. Такі блогери засуджували рішення вищого керівництва, пов'язані із організацією опору ворогові, оскільки унаслідок бойових дій неминуче гинуть люди. Проте закликаючи до мирного „врегулювання конфлікту”, вони, як правило, уникали вести мову про територіальні претензії РФ до України,

про жахливі наслідки ворожих обстрілів та про перспективи існування незалежної соборної Української держави.

У таких умовах думки громадян України щодо доцільності розширення законодавчого регулювання діяльності блогерів розділилися. Так, 34% респондентів виступали проти запровадження такого регулювання, а 30% підтримували подібну ідею. Ті, хто виступав проти запровадження державного регулювання, робили наголос, що Інтернет має залишитися простором для вільного висловлення думок і суджень, а ефективність державної політики регулювання діяльності блогерів є досить сумнівною. Абсолютна більшість тих, хто підтримував регулювання блогерства, виступала за його поширення на усіх блогерів без будь-яких винятків [*Медіаспоживання в Україні ...*, 2022].

Суперечки навколо доцільності державного регулювання діяльності блогерів в Україні були дуже гострими. Фактично блокування одних YouTube- чи Telegram-каналів не перешкоджало створенню інших. Тому, якщо б використовувалося тільки блокування каналів спілкування блогерів з підписниками, то це призводило б лише до розпорошення сил та засобів держави.

Тому вже у березні 2022 р. Верховна Рада доповнила Кримінальний кодекс статтями 435-1 і 436-2. Вони передбачали криміналізацію виправдання, визнання правомірною або заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, а також глорифікацію її учасників. У Кримінальному кодексі України була передбачена й відповідальність за образу честі та гідності військовослужбовця, а також за виготовлення і розповсюдження відповідних матеріалів. За поширення інформації, яка заперечувала збройну агресію Російської Федерації проти України, також передбачалося кримінальне покарання. Звичайно, посилення відповідальності за поширення недостовірної інформації в умовах війни видається цілком логічним кроком. Проте такий крок був би набагато дієвішим, якби відповідні заходи були вжиті ще на початку російсько-української війни, а держава ще на початку 1990-х років сформувала б виважену систему захисту власного інформаційного простору та протидію ворожим ІПСО. Відсутність належного досвіду державного формування українськоцентричного інформаційного поля яскраво виявилася під час повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Однією із особливостей сучасної російсько-української війни стало те, що медіа-ресурси не лише забезпечують висвітлення подій, які вже відбулися, а й беруть активну участь у тому, щоб забезпечити певні бажані події.

У таких умовах сформувалася нагальна потреба впорядкувати законодавство про медіа, яке було сформоване протягом 1991–1993 рр., коли ще не існувало онлайн-медіа та відеоплатформ. Потрібно було модернізувати підхід держави до регулювання ринку медіапродукції. Можливості та специфіка такого ринку медіапродукції суттєво виходили за межі „засобів масової інформації”. На початку XXI ст. постав медіапростір,

який забезпечував не лише можливість здобуття певної інформації завдяки ЗМІ, а й її цілеспрямований пошук та обмін потрібними повідомленнями із дедалі більшою орієнтацією на цільові аудиторії.

У грудні 2022 р. був ухвалений Закон України „Про медіа” [Про медіа, 2022]. У Законі медіа було визначено як засіб поширення масової інформації у будь-якій формі, який періодично чи регулярно виходить у світ за редакційним контролем та постійною назвою. Законом визначалося й поняття аудіовізуального медіа як медіасервісу, основним призначенням якого є надання доступу за допомогою електронних комунікаційних мереж до інформаційних, розважальних чи навчальних програм за редакційним контролем суб'єкта у сфері медіа. Онлайн-медіа було визначено як медіа, які регулярно поширюють інформацію за допомогою мережі „Інтернет” на власному вебсайті у текстовій, аудіо-, аудіовізуальній чи іншій формі. У Законі містилася заборона поширювати інформацію, що заперечує або виправдовує злочинний характер комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років в Україні, злочинний характер націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму, створює позитивний образ осіб, які обіймали керівні посади у комуністичній партії, органах державної безпеки. Заборонялося виправдовувати встановлення радянської влади на території України або переслідування учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті. Цілком справедливо під заборону потрапила пропаганда збройної агресії Російської Федерації проти України, приниження чи зневажання державної мови, а також заперечення факту існування українського народу (нації) та/або української державності та/або української мови.

Визначені у Законі України „Про медіа” заборони перебували у руслі відомих „законів про декомунізацію”, що були ухвалені у 2015 р. Такий крок не лише підтверджував непохитність курсу держави на декомунізацію, а й свідчив, що Україна буде протидіяти різного роду колаборантам, які вітали вторгнення РФ.

Водночас одним із недоліків Закону України „Про медіа” можна вважати недостатню увагу до заходів, спрямованих на формування медіаграмотності населення держави. Медіаграмотність населення трактується у Законі як навички та знання, які надають користувачам можливість ефективно і безпечно користуватися медіасервісами. Проте у Законі не визначено, які саме навички та знання гарантують безпечне користування медіасервісами, де і яким способом такі знання можуть здобути громадяни та хто і як зобов'язаний такі знання надавати. У Законі йдеться про те, що питаннями медіаграмотності населення має опікуватися Національна рада з питань телебачення і радіомовлення, яка має вносити відповідні заходи до своєї Стратегії діяльності. А сама ця Стратегія має оновлюватися кожні три роки. Підвищення медіаграмотності, як визначено у Законі, за рахунок реалізації певних проєктів, створення друкованих та електронних публікацій, формування вимог до провайдерів платформ спільного доступу до відео не можна вважати вичерпним переліком потрібних заходів. Імовірно, що

критерії визначення медіаграмотності населення та засоби її підвищення ще чекають свого визначення.

Проте вже зараз можна виокремити кілька важливих напрямів підвищення медіаграмотності населення. До таких напрямів може належати формування негативного ставлення до будь-якої анонімної інформації; відсутність у інформаційних повідомленнях, які містять оціночні судження, обґрунтування висновків; коментування чуток та неперевіраних відомостей зі створенням певних висновків на їх основі; поширення повідомлень з неназваних джерел або джерел, походження яких автор повідомлення відмовляється відкрити; ознайомлення зі змістом повідомлень, джерела походження яких не можна підтвердити за відповідними посиланнями. Ставлення із пересторогою має бути сформоване до раптової появи нових джерел контенту, які поширюють інсайдерську інформацію; до джерел, які подають інформацію не збалансовано, а також до інформації експертів, походження знань, умінь і навичок яких неможливо встановити або прогнози яких переважно не справджуються. Важливо переконати громадян у тому, що джерелом аналітики мають бути передусім визнані експерти-науковці.

Ефективність державної інформаційної політики. На початку 2024 р. можна стверджувати, що ефективність державної інформаційної політики в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну не може бути оцінена однозначно. Достатньо успішною державна інформаційна політика була у висвітленні характеру протистояння РФ та України і у спростуванні міфу про російську армію як „другу армію світу”. Спростування такого міфу сприяло певному розширенню допомоги країн-партнерів Україні у складних умовах війни.

Усвідомлюючи неможливість швидкого підкорення України, РФ вдалася до цілеспрямованого руйнування українських міст та цивільної інфраструктури. Прикладами варварського знищення стали Буча, Ірпінь, Маріуполь, Волноваха, Северодонецьк, Бахмут, Авдіївка тощо. Ворог зруйнував низку районів Харкова, Миколаєва, Запоріжжя, Херсона, завдаючи ударів по цивільному населенню. Неодноразово ракетним обстрілам піддавали Київ, Одесу, Львів. Українські медіа досить швидко поширювали інформацію про обстріли цивільного населення і загибель мирних жителів, що дало можливість зацікавленим у здобутті такої інформації оцінити справжні масштаби сучасної російсько-української війни.

Упродовж осені 2022 — зими 2023 рр. ворог зосередив зусилля на знищенні енергетичної структури України. Були пошкоджені або повністю зруйновані майже усі теплові енергостанції, значна частина розподільчих трансформаторних станцій та підстанцій. Багато населених пунктів України тривалий час залишалися без електропостачання. У низці міст світло вмикали лише по кілька годин на добу. Своєчасне поширення інформації про ці факти, поєднане із певними успіхами на дипломатичному фронті, дало змогу забезпечити стрімке зростання обсягів постачання в Україну з-за кордону електрогенераторів, елементів енергетичних підстанцій, трансформаторів

тощо. Це дозволило зберегти працездатність вітчизняної енергосистеми та роботу критично важливих елементів інфраструктури.

Після оприлюднення жахливих наслідків тимчасової окупації низки населених пунктів на північ від столиці (Бучі, Ірпня, Гостомеля, Димера тощо) та поблизу Харкова увесь цивілізований світ дістав можливість сформулювати своє враження про справжнє обличчя російської армії. Хвилю обурення здійняли воєнні злочини російських військовослужбовців та їх вчинки проти людяності. Ті, хто на власні очі побачив спалені українські міста і села, не могли осягнути логіки дій окупантів, які, намагаючись позиціонувати себе „визволителями”, вдавалися до дій, які асоціювалися зі злочинами нацистської Німеччини у роки Другої світової війни.

Оприлюднити факти розстрілів та катувань українських військово-полонених та цивільних осіб, мародерства та знущань над громадянами України вдалося не лише завдяки праці журналістів. Нападники вихвалялися подібними діями, поширюючи відповідний контент через мережу „Інтернет”. У мережу потрапляли відеоролики, де російські солдати та офіцери показували, як убивали цивільних, привласнювали їхнє майно, як розважалися пострілами по житлових приміщеннях. Набули поширення звернення російських громадян, які закликали застосувати проти України навіть ядерну зброю, висловлювали думку про необхідність „денацифікації” через масові вбивства українських громадян, знищення українських міст.

Успішним виявився проєкт українських журналістів В. Золкіна та Д. Карпенка, які за сприяння певних державних органів дістали можливість показати справжнє обличчя та настрої російських військовополонених, переважна більшість яких віддала перевагу участі у війні як засобу покращення власного матеріального становища. Важливим стало те, що українські громадяни дістали можливість порівняти власне ставлення до пошуку додаткових заробітків зі ставленням, що поширене у РФ. Так, якщо українські громадяни, які потребували додаткових коштів, виїжджали за кордон у пошуках роботи (зокрема й на територію Росії), то значна кількість російських громадян вважала і вважає нормальним заробляти кошти шляхом участі у агресивній війні проти сусідньої країни.

Важливим було й поширення інформації про мотиви та настрої українських колаборантів, які з тих чи інших причин не зупинялися й перед коригуванням ворожих ударів по українських містах.

Співпраця блогерів з окремими державними органами дещо спростила процес обміну військовополоненими в умовах війни, а також сприяла спростуванню переконання, що „Росія своїх не залишає”.

Централізувати поширення інформації із використанням телемарафону фактично не вдалося. Поле досяжності загальнонаціонального телемарафону залишається досить обмеженим і охоплює переважно громадян літнього віку, які постійно живуть у сільській місцевості і дещо менше — у містах.

Посилення Digital-платформ спричинило масовий перехід споживачів медіа з ефірних форм телебачення на споживання контенту соціальних

мереж, відеохостингів та месенджерів. Яскравим свідченням такої тенденції стало лідерство Telegram-каналів як джерела інформації для українських громадян, чому сприяла владна підтримка деяких таких каналів. Водночас ставка на поширення інформації через інфлюенсерів, які мали доступ до інсайдерської інформації, спрацювала лише частково, оскільки їх коментарі та підбір контенту у багатьох випадках був яскравим свідченням провладної позиції. І якщо на початку повномасштабного вторгнення таку позицію сприймали як зрозумілу і прийнятну, то з часом ставлення до неї дещо змінилося через зростання недовіри до тих джерел інформації, які ототожнювалися із офіційними. Це відбувалося через нездатність значної частини „експертів” реально оцінити події на фронті, масштаби і характер іноземної допомоги, а також небажання пов'язувати її надання із певними заздалегідь визначеними діями української влади, спрямованими на боротьбу із проявами корупції.

Під час повномасштабного вторгнення РФ в Україну яскраво виявилось, що Telegram-канали не несуть жодної відповідальності за достовірність інформації, а є одним із засобів економічної діяльності, успішність якої визначається якнайшвидшим поширенням інформації. У випадку, коли певна інформація виявлялася хибною, її спростування подається лише як чергова сенсація.

Поширення з подачі влади популістських заяв та тверджень з часом уже не сприймалося як засіб відвернення паніки, а як визнання неспроможності розв'язати складні проблеми за допомогою простих рішень, як відсутність ефективних владних вертикалей, здатних забезпечити ефективне керування країною. Це позначилося на оцінках громадянами правильності шляху, яким просувається Україна. Так, за оцінками соціологічної групи „Рейтинг”, у лютому 2024 р. оцінка на пряму справ як правильного знизилася до 36% за переваги негативної оцінки (46%). Вперше з березня 2022 р. негативна оцінка загального стану справ у країні перевищила позитивну. І хоча 85% респондентів переконані, що Україні вдасться відбити напад РФ, але 39% (у червні 2023 р. 25%) впевнені, що для цього знадобиться ще мінімум рік [*Рейтинг-моніторинг ...*, 2024].

Противнику неодноразово вдавалося навіть використовувати провідні українські телеканали для поширення потрібних йому повідомлень. Не виключено, що спрацював розрахунок на схильність медіа до поширення сенсаційної інформації. Як виявилось, помилкою державної інформаційної політики в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну виявилася орієнтація громадян на порівняно швидке завершення війни з РФ. Затягування бойових дій поставило на порядок денний завдання переорієнтувати українське суспільство на можливість затяжної війни зі зростанням масштабів мобілізації та посилення державного регулювання економіки для забезпечення потреби ведення тривалої війни.

Так, після вдалих дій ЗСУ у 2022 р. поблизу Києва та Харкова, відступу ворога з Херсона у 2022 р. медіа ресурси України з подачі вищих органів

влади сформували в українському суспільстві очікування порівняно швидкого завершення війни із можливістю повної деокупації території держави. Але реалії виявилися далеко не такими райдужними. Сподівання на вкрай позитивні наслідки для України від контрнаступу, початок якого мав бути у 2023 р., виявилися марними. Можливо, що привернення уваги українського суспільства до контрнаступу ЗСУ було засобом не лише сформувати завищені очікування суспільства, а й забезпечити головний удар ЗСУ на напрямку, де у ворога були зосереджені найбільш потужні укріплення. Це дало б можливість не лише за короткий строк знищити основні сили атакуючих, а й зменшити довіру до владних структур, які не змогли організувати контрнаступ належним чином. На користь такої думки свідчить поява, насамперед у російських ЗМІ, матеріалів про перспективний контрнаступ українських військ на півдні у напрямку Азовського моря. За короткий час подібні матеріали вже транслювали українські медіа, а численні „експерти” оцінювали можливі наслідки контрнаступу та визначали найбільш вірогідний час його початку у етері телемарафону.

Зростання обсягів неперевіреної інформації та популістських заяв і оцінок ситуації спричинило певну перевтому українського суспільства від споживання інформаційних повідомлень і скерувало його у бік споживання розважальних програм. Крім того, ймовірно, це могло сприяти й зниженню оцінок щодо згуртованості українських громадян. Так, у листопаді 2023 р. респонденти Соціологічної групи Рейтинг стверджували, що у 2022 р. українське суспільство було набагато згуртованішим. Оцінюючи 2022 р., 87% опитаних вважали, що нація була згуртована, і лише 64% респондентів відзначили згуртованість нації у 2023 р., при цьому, за оцінками соціологів, у 2024 р. очікується падіння цього показника до 59% [Двадцять п'ять загальнонаціональне ..., 2023b].

Висновки та результати дослідження. Централізація поширення інформаційних повідомлень на початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну відіграла переважно позитивну роль, дозволила уникнути паніки та сприяла організації опору ворогові на низці стратегічно важливих напрямів. Поширення українськоцентричних наративів стало вагомим засобом формування комфортного для патріотів інформаційного поля.

Важливим аспектом державної інформаційної політики залишаються заходи, спрямовані на збереження єдності українських громадян у продовженні боротьби з ворогом. В Україні назрів очевидний запит на відверту, чесну дискусію щодо стану справ на російсько-українській війні, проте у нашій державі бракує політичної дискусії, яка у багатьох випадках має заміну у вигляді засилля „експертів”. Спотворення реальності такими „експертами” негативно впливає на формування довіри до державної влади та на готовність громадян захищати державу. Влада не може безкінечно довго уникати відповідей на низку болісних питань, пов'язаних, наприклад, із визначенням причин того, чому ворогові вдалося порівняно швидко

окупувати значні території Півдня України, чому в умовах війни корупційні дії і далі перешкоджають організації відсічі ворогові.

Підвищення суспільно-мобілізаційного потенціалу державної інформаційної політики може бути забезпечене завдяки поширенню контенту про перспективи та характер повоєнної відбудови, орієнтованої на реалізацію інноваційних проєктів, модернізацію економічної діяльності та відносин бізнесу і влади, а також на поглиблення всебічних зв'язків між регіонами держави.

Необхідно модернізувати формат всеукраїнського телемарафону із залученням до формування його контенту усіх рейтингових телеканалів. В умовах поглиблення діджиталізації медіа блокування окремих джерел інформації має лише обмежений вплив, оскільки автори заблокованих каналів мають можливість використовувати інші діджитал-платформи.

Влада повинна забезпечити рівний доступ до інформації, яку має намір оприлюднити. Нерівний доступ до джерел інформації із пріоритетом наближених блогерів та каналів має відійти у минуле, оскільки за збереження наявного стану речей навіть журналісти, які формують контент для всеукраїнського телемарафону, нерідко здобувають інформацію із запізненням і вимушені поширювати уже оприлюднений певними Telegram-каналами контент.

Негативний вплив на державну інформаційну політику чинить непрозорий розподіл коштів між виробниками контенту. І це стосується не лише підтримки великих фінансово-промислових груп, які є власниками телеканалів, що беруть участь у формуванні програм для загальнонаціонального телемарафону, а й окремих цільових проєктів. Державна інформаційна політика має бути орієнтована на формування економічного підґрунтя для розвитку якісних медіа. Медіа-ресурси України мають відмовитися від вузькоплатформних проєктів. Проєкти повинні бути відображені візуально, у аудіоформаті та мають бути поширені у цифровому вигляді із врахуванням можливостей штучного інтелекту.

Ставку вищих владних структур на поширення інформації через Telegram не можна вважати виваженою, оскільки анонімність повідомлень за відсутності відповідальності за поширення контенту призвела до стрімкого зростання кількості різноманітних ботоферм і суттєвого зменшення довіри до інформаційних повідомлень. У контексті цього потрібно працювати зі споживачами медіа задля підвищення рівня інформаційної культури. Має бути сформоване уявлення про обмеженість довіри до анонімних джерел, а тим більше, якщо такі джерела формують контент не на постійній основі.

У таких умовах мережа якісних регіональних ЗМІ, національних ЗМІ, які функціонують завдяки західній підтримці, може стати альтернативою загальнонаціональному телемарафону.

Спроби сформуванню лояльне до влади інформаційне поле шляхом запуску телемарафону та сприяння розвитку окремих Telegram-каналів не

забезпечують бажаного результату. Такий формат не забезпечує стійкого та виваженого зворотного зв'язку між владою і громадянами, що змушує останніх шукати альтернативні джерела інформації із поглибленням та розширенням горизонтальних зв'язків. Розширення горизонтальних зв'язків у суспільстві через брак виваженої і правдивої інформації з офіційних джерел не лише може сприяти загальному зменшенню довіри до влади, а й формує сприятливі можливості для реалізації ворожих інформаційно-психологічних спецоперацій.

Час, коли Україна перебувала у центрі світового медійного простору на хвилі емоцій, пов'язаних із початком повномасштабного воєнного вторгнення РФ, минув. Україна має зацікавити іноземних партнерів перспективами спільної економічної діяльності та співробітництва у військовій сфері. Такому зацікавленню має допомогти висвітлення успішної реалізації бізнес-проектів в умовах війни, оприлюднення досвіду релокації підприємств, переорієнтації виробництва, працевлаштування внутрішньо переміщених осіб тощо.

Для медійників важливою є самоцензура, яка в умовах війни перешкоджає поширювати заборонену інформацію та акцентувати переважно на негативних повідомленнях про життя в Україні в умовах повномасштабної війни. Українські медіа мали б більш збалансовано подавати інформацію про випадки корупції та про успіхи реформ, а також про перебіг бойових дій. Важливим є акцент на тому, що ЗСУ мають досвід успішних дій у війні, масштаби якої є найбільшими з часів Другої світової, а також на успіхах у знищенні значної частини Чорноморського флоту РФ.

Перспективи подальших досліджень наукової проблеми. Подальшої розробки вимагає визначення наслідків поглиблення діджиталізації медіа та вдосконалення штучного інтелекту для розвитку державної інформаційної політики. Необхідне вивчення можливостей штучного інтелекту, пов'язаних із виявленням ворожих дезінформаційних впливів. Варто також звернути увагу на прогнозування основних напрямів повоєнної інформаційної політики держави із урахуванням можливих варіантів завершення бойових дій, реінтеграції тимчасово окупованих територій та залучення трудових ресурсів для відбудови країни.

Бібліографічні посилання

Високолян, О. (2023). „Не дав візії майбутнього”, „проявив роздратування”: реакції на пресконференцію Зеленського. *Радіо Свобода*. <https://www.radiosvoboda.org/a/reaktsiyi-na-preskonferentsiyu-zelenskoho/32740635.html>

Голованова, Н. (2022). Інформаційна політика України в умовах війни (архетипний підхід). *Наукові перспективи*, 6, 57–70.

Двадцять п'яте загальнонаціональне опитування: сприйняття загроз на зиму 2023–2024 (22–23 листопада 2023). (2023, Грудень 01). Ratinggroup. https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dvadcyat_piyate_zagalnonacionalne_opituvanny_spriynyattazagroz_na_zimu_2023-2024.html

- Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України № 263 (2022) (Україна). <https://ips.ligazakon.net/document/KP220263>
- Залевська, І., & Удренас, Г. (2022). Інформаційна безпека України в умовах російської військової агресії. *Південноукраїнський правничий часопис*, 1–2, 20–26.
- Куляс, І. (2022). Підсумки моніторингу телемарафону „Єдині новини” за жовтень–грудень 2022 року. *Детектор медіа*. <https://detector.media/shchodenni-telenovini/article/206862/2023-01-11-pidsumky-monitoringu-telemarafonu-iedyni-novyny-zhovten-gruden-2022-roku-persha-chastyna/>
- Медіаспоживання в Україні: зміна медіа потреб та програв російської пропаганди*. (2022, Лютий 15). Детектор медіа. <https://detector.media/infospace/article/196442/2022-02-15-mediaspozhyvannya-v-ukraini-zmina-mediapotreb-ta-progrash-rosiyskoi-propagandy/>
- Медіаспоживання українців в умовах повномасштабної війни. Опитування ОПОРИ*. (2022, Червень 01). Oporaua. https://www.oporaua.org/report/polit_ad/24068-mediaspozhyvannia-ukrayntsiv-v-umovakh-povnomasshtabnoyi-viini-opituvannia-opori
- Невидимий клей: дослідження соціального капіталу в Україні*. (2023, Листопад 27). Ratinggroup. https://ratinggroup.ua/research/ukraine/nevidimiy_kley_doslidzhennya_socialnogo_kapitalu_v_ukraini.html
- Ніколаєць, Ю. (2021). Вплив медійного дискурсу на формування політичних цінностей населення Сходу і Півдня України. У *Ієрархія цінностей населення Сходу та Півдня України: етнополітичний аспект в умовах російської агресії* (с. 245–295). ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України.
- Перелік інформації, розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії Збройних Сил України, інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану. Додаток до наказу Головнокомандувача Збройних Сил України № 73 (2022) (Україна). <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36785?an=343>
- Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Закон України № 2108-IX (2022) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>
- Про внесення змін до статті 114-2 Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за несанкціоноване розповсюдження інформації про засоби протидії агресії Російської Федерації. Закон України № 2178-IX (2022) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2178-20#Text>
- Про медіа. Закон України № 2849-IX (2022) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>
- Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками медіа на час дії правового режиму воєнного стану. Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України № 73 (2022) (Україна). <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36785>
- Про правовий режим воєнного стану. Закон України № 389-VIII (2015) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
- Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року „Про

нейтралізацію загроз інформаційній безпеці держави”. Указ Президента України № 151/2022 (2022a) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/151/2022#Text>

Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року „Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану”. Указ Президента України № 152/2022 (2022b) (Україна). <https://www.president.gov.ua/documents/1522022-41761>

Пунда, О., Добрянська, О., & Новицька, Н. (2022). Принципи інформаційної політики в умовах війни та їх нормативно-правове закріплення. *Екологічне право*, 1–2, 60–65.

Рейтинг-моніторинг, 26-та хвиля: суспільно-політичні настрої населення (10–11 лютого 2024). (2024, Лютий 19). Ratinggroup. https://ratinggroup.ua/research/ukraine/rejting_monitoring_26-ta_hvilya_2024.html

Смотрич, Д., & Браїлко, Л. (2023). Інформаційна безпека в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 77, 121–127.

Терещенко, В. (2023). Особливості державної інформаційної політики в умовах війни. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2, 391–395.

Ткаченко, О. (2022). Рейтинг телемарафону на рівні 13–15%, бо українці стали менше дивитися ТБ. *Укрінформ*. <https://www.ukrinform.ua.cdn.ampproject.org/vs/wwwukrinform.ua/amp/rubric-society/3685856.html>

Чорна, О. (2023). Баланс між свободою слова та інфобезпекою має складатися з правди і мовчання, а не з правди і брехні. *Детектор медіа*. <https://detector.media/infospace/article/218112/2023-10-16-balans-mizh-svobodoyu-slova-ta-infobezpekoju-maie-skladatysya-z-pravdy-i-movchannya-a-ne-z-pravdy-i-brekhni/>

References

Chorna, O. (2023). Balans mizh svobodou slova ta infobezpekoju maie skladatysia z pravdy i movchannia, a ne z pravdy i brekhni [The balance between freedom of speech and information security should consist of truth and silence, not truth and lies]. *Detektor media*. <https://detector.media/infospace/article/218112/2023-10-16-balans-mizh-svobodoyu-slova-ta-infobezpekoju-maie-skladatysya-z-pravdy-i-movchannya-a-ne-z-pravdy-i-brekhni/> [in Ukrainian].

Deiaki pytannia zabezpechennia funktsionuvannia informatsiino-komunikatsiinykh system, elektronnykh komunikatsiinykh system, publichnykh elektronnykh reiestriv v umovakh voiennoho stanu [Some issues of ensuring the functioning of information and communication systems, electronic communication systems, and public electronic registers in the conditions of martial law]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 263 (2022) (Ukraine). <https://ips.ligazakon.net/document/KP220263> [in Ukrainian].

Dvadtsiat p'iate zahalnonatsionalne opytuvannia: spryiniattia zahroz na zymu 2023–2024 [Twenty-fifth national survey: perception of threats for the winter of 2023–2024]. (22–23 lystopada 2023). (2023, Hruden 01). Ratinggroup. https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dvadcyat_piyate_zagalnonacionalne_opituvanny_sprinyattazagroz_na_zymu_2023-2024.html [in Ukrainian].

Holovanova, N. (2022). Informatsiina polityka Ukrainy v umovakh viiny (arkhetypnyi pidkhid) [Information policy of Ukraine in the conditions of war (archetypal approach)]. *Naukovi perspektyvy*, 6, 57–70 [in Ukrainian].

Kulias, I. (2022). Pidsumky monitorynhu telemarafonu „ledyni novyny” za zhovten-hruden 2022 roku [Monitoring results of the telethon „Edyni Novyni” for October–

December 2022]. *Detektor media*. <https://detector.media/shchodenni-telenovini/article/206862/2023-01-11-pidsumky-monitoryngu-telemarafonu-iedyni-novyny-zazhovten-gruden-2022-roku-persha-chastyna/> [in Ukrainian].

Mediaspozhyvannia ukraintsiv v umovakh povnomasshtabnoi viiny. Opytuvannia OPORY [Media consumption of Ukrainians in conditions of full-scale war. OPORA survey]. (2022, Cherven 01). Oporaua. https://www.oporaua.org/report/polit_ad/24068-mediaspozhyvannia-ukrayntsiv-v-umovakh-povnomasshtabnoyi-viini-opituvannia-opori [in Ukrainian].

Mediaspozhyvannia v Ukraini: zmina media potreb ta prohrash rosiiskoi propahandy [Media consumption in Ukraine: changing media needs and the loss of Russian propaganda]. (2022, Liutyi 15). *Detektor media*. <https://detector.media/infospace/article/196442/2022-02-15-mediaspozhyvannya-v-ukraini-zmina-mediapotreb-ta-progrash-rosiyskoi-propagandy/> [in Ukrainian].

Nevidymy klei: doslidzhennia sotsialnogo kapitalu v Ukraini [Invisible glue: a study of social capital in Ukraine]. (2023, Lystopad 27). Ratinggroup. https://ratinggroup.ua/research/ukraine/nevidimiy_kley_doslidzhennya_socialnogo_kapitalu_v_ukraini.html [in Ukrainian].

Nikolaiets, Yu. (2021). Vplyv mediinoho dyskursu na formuvannia politychnykh tsinnosti naselennia Skhodu i Pivdnia Ukrainy. U *hierarkhiia tsinnosti naselennia Skhodu ta Pivdnia Ukrainy: etnopolitychnyi aspekt v umovakh rosiiskoi ahresii* [The influence of media discourse on the formation of political values of the population of Eastern and Southern Ukraine. In Hierarchy of values of the population of the East and South of Ukraine: ethnopolitical aspect in the conditions of Russian aggression: monograph.] (s. 245–295). IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Perelik informatsii, rozgholoshennia yakoi mozhe pryzvesty do obiznanosti protyvnyka pro dii Zbroinykh Syl Ukrainy, inshykh skladovykh syl oborony, nehatyvno vplynuty na khid vykonannia zavdan za pryznachenniam pid chas dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu [The list of information, the disclosure of which could lead to the enemy becoming aware of the actions of the Armed Forces of Ukraine, other components of the defense forces, negatively affect the progress of the tasks as assigned during the operation of the legal regime of martial law]. Dodatok do nakazu Holovnokomanduvacha Zbroinykh Syl Ukrainy № 73 (2022) (Ukraine). <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36785?an=343> [in Ukrainian].

Pro media [About media]. Zakon Ukrainy № 2849-IX (2022) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> [in Ukrainian].

Pro orhanizatsiiu vzaiemodii mizh Zbroinymy Sylamy Ukrainy, inshymy skladovymy syl oborony ta predstavnykamy media na chas dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu [On the organization of interaction between the Armed Forces of Ukraine, other components of the defense forces and representatives of the media during the legal regime of martial law]. Nakaz Holovnokomanduvacha Zbroinykh Syl Ukrainy № 73 (2022) (Ukraine). <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36785> [in Ukrainian].

Pro pravovy rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law]. Zakon Ukrainy № 389-VIII (2015) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].

Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 18 bereznia 2022 roku „Pro neitralizatsiiu zahroz informatsiinii bezpetsi derzhavy” [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated March 18, 2022 „On the neutralization of threats to the information security of the state”]. Ukaz Prezydenta Ukrainy № 151/2022

- (2022a) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/151/2022#Text> [in Ukrainian].
- Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 18 bereznia 2022 roku „Shchodo realizatsii yedynoi informatsiinoi polityky v umovakh voiennoho stanu” [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated March 18, 2022 „Regarding the implementation of a unified information policy under martial law”]. Ukaz Prezydenta Ukrainy № 152/2022 (2022b) (Ukraine). <https://www.president.gov.ua/documents/1522022-41761>[in Ukrainian].
- Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za kolobratsiinu diialnist [On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding the establishment of criminal liability for collaborative activities]. Zakon Ukrainy № 2108-IX (2022) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> [in Ukrainian].
- Pro vnesennia zmin do statti 114-2 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo udoskonalennia vidpovidalnosti za nesanksionovane rozpovsiudzhennia informatsii pro zasoby protydiv ahresii Rosiiskoi Federatsii [On amendments to Article 114-2 of the Criminal Code of Ukraine regarding the improvement of liability for unauthorized dissemination of information on the means of countering aggression of the Russian Federation]. Zakon Ukrainy № 2178-IX (2022) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2178-20#Text> [in Ukrainian].
- Punda, O., Dobrianska, O., & Novytska, N. (2022). Pryntsypy informatsiinoi polityky v umovakh viiny ta yikh normatyvno-pravove zakriplennia [Principles of information policy in conditions of war and their normative and legal consolidation]. *Ekolohichne pravo*, 1–2, 60–65 [in Ukrainian].
- Reitynh-monitorynh, 26-ta khvylia: suspilno-politychni nastroi naseleattia* [Rating-monitoring, 26th wave: socio-political attitudes of the population]. (10–11 liutoho 2024). (2024, Liutyi 19). Ratinggroup. https://ratinggroup.ua/research/ukraine/reityng_monitoring_26-ta_hvilya_2024.html [in Ukrainian].
- Smotrych, D., & Brailko, L. (2023). Informatsiina bezpeka v umovakh voiennoho stanu [Principles of information policy in conditions of war and their normative and legal consolidation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo*, 77, 121–127 [in Ukrainian].
- Tereshchenko, V. (2023). Osoblyvosti derzhavnoi informatsiinoi polityky v umovakh viiny [Peculiarities of state information policy in wartime conditions]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 2, 391–395 [in Ukrainian].
- Tkachenko, O. (2022). Reitynh telemarafonu na rivni 13–15%, bo ukraintsi staly menshe dyvytysia TB [The rating of the telethon is at the level of 13–15%, because Ukrainians began to watch less TV]. *Ukrinform*. <https://www.ukrinform-ua.cdn.ampproject.org/vs/wwwukrinform.ua/amp/rubric-society/3685856.html> [in Ukrainian].
- Vysokolian, O. (2023). „Ne dav vizii maibutnoho”, „proiaviv rozdratuvannia”: reaktsii na preskonferentsiiu Zelenskoho [„Did not give a vision of the future”, „showed irritation”: reactions to Zelensky's press conference]. *Radio Svoboda*. <https://www.radiosvoboda.org/a/reaktsiyi-na-preskonferentsiyu-zelenskoho/32740635.html> [in Ukrainian].
- Zalievskaya, I., & Udrenas, H. (2022). Informatsiina bezpeka Ukrainy v umovakh rosiiskoi viiskovoi ahresii [Information security of Ukraine in the conditions of Russian military aggression]. *Pivdenoukrainskyi pravnychy chasopys*, 1–2, 20–26 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.03.2024